

KS. JOACHIM GIELA – MÜNSTER, NIEMCY

PROBLEMATYKA ARCHIWÓW PARAFIALNYCH W DIECEZJACH NIEMIECKICH

Prezentując problemy polskich archiwów parafialnych warto pokrótce scharakteryzować doświadczenia diecezji niemieckich w tym zakresie. Funkcjom pastoralnym archiwów kościelnych poświęcono przed laty odrębną publikację Sekretariatu Konferencji Biskupów Niemieckich¹.

Chcąc przedstawić pełny obraz troski, bądź ewentualnie braku należytej opieki o zasób archiwalny, należałoby dokonać analizy tej problematyki w każdej diecezji z osobna. Proponuję jednak sumaryczne ujęcie zagadnienia przejmowania zasobu archiwów parafialnych.

W archiwach parafialnych wyraźny jest podział na księgi metrykalne oraz zasób archiwalny. Troska o kościelne księgi metrykalne znana jest w diecezjach niemieckich od dawna, przykładowo w 1896 r. kard. Jerzy Kopp zarządził sporządzenie dokładnego rejestru tychże dla diecezji wrocławskiej². Także współcześnie rządcy diecezji wykazują troskę o księgi metrykalne, w szczególności o te najstarsze, przechowywane z reguły w archiwach diecezjalnych. Sporządzane są kopie (reprodukcje) tych ksiąg, z racji finansowych jednak ich ilość jest ograniczona. Warto nadmienić, iż spora część kościelnych ksiąg metrykalnych w wielu prowincjach kościelnych znajduje się w rękach państwowych (m.in. w muzeach i archiwach). Istota zagadnienia sprowadza się jednak nie tyle do troski o stare księgi, ile o należyte prowadzenie kancelarii parafialnej, w tym także księgi ogłoszeń parafialnych oraz kroniki parafialnej. Ważną rolę odgrywa także zagadnienie ochrony danych osobowych (*Datenschutzgesetz*)³.

¹ Jest to m.in. list okólny Papieskiej Komisji ds. Dziedzictwa Kulturowego Kościoła wraz z dodatkiem w postaci zbioru dokumentów przydatnych w praktyce archiwisty kościelnego. Zob. *Die pastorale Funktion der kirchlichen Archive. Anhang: Dokumente zum kirchlichen Archivwesen für die Hand des Praktikers*, Bonn 1998.

² *Verordnungen des Fürstbischöflichen Generalvicariatamtes zu Breslau*, Breslau 1896. Kolejną ewidencję archiwaliów parafialnych sporządzono w 1936 r. – zob. J. P a t e r, *Dopływ materiałów archiwalnych z placówek terenowych do archiwum diecezjalnego*, ABMK, 62 (1993) s. 54.

³ Por. H. R e i n h a r d, *Die Führung der pfarrlichen Kirchenbücher im Bistum Essen. Eine kirchenrechtliche Handreichung*, Essen 1983.

Problem koncentracji, czyli centralizacji – poszczególne diecezje niemieckie szukały bądź nadal poszukują optymalnego rozwiązania. Jest to nader istotne zagadnienie, bowiem z jednej strony wiele archiwów parafialnych pozostaje bez należytej opieki, zwłaszcza w parafiach i placówkach duszpasterskich nieobsadzonych, i tym samym zasób niszczeje. Z drugiej strony, archiwa diecezjalne częstokroć nie mają odpowiedniego zaplecza na gromadzenie zasobu z archiwów parafialnych.

Zasada centralizacji zasobów archiwów parafialnych znajduje zdecydowanie więcej zwolenników. Przy zachowaniu jednej istotnej reguły, a mianowicie, że te zasoby powierzone w depozyt danemu archiwum diecezjalnemu, pozostają własnością parafii.

Diecezja ratybońska rozpoczęła proces centralizacji w 1972 r. od gromadzenia ksiąg metrykalnych sprzed 1876 r. i tylko częściowo materiałów z archiwów szczególnie zagrożonych: parafialnych, zakonnych, tudzież stowarzyszeń i związków katolickich. Prace rozpoczęte wówczas przez ks. prałata dra Paula Maia niebawem podjęty i znacznie rozbudowały inne archiwa diecezjalne (kościelne). Przykładowo w diecezji Passawa, oddanie do użytku w 1980 r. nowego gmachu wraz z magazynem umożliwiło zgromadzenie archiwaliów parafialnych wraz z księgami metrykalnymi (za wyjątkiem Altötting). Powoływano się przy tym na wspólne ustalenia i uzgodnienia biskupów niemieckich z 16 stycznia 1978 r. (Rada Stała Konferencji Episkopatu Niemieckiego)⁴ podkreślając wyraźnie zasadę dobrowolności. Chodziło w tym przypadku o gromadzenie ksiąg metrykalnych sprzed 1875 r., zasobu archiwów parafii nieobsadzonych oraz tych, które wyraźnie tego sobie życzą. Dotychczas zgromadzono materiały z 216 na 306 placówek duszpasterskich i zdeponowano w 6550 kartonach. Szczególne znaczenie nadano akcji inwentaryzacji ksiąg parafialnych. Problem brakowania akt praktycznie nie istnieje, aczkolwiek niektóre akta parafii i ordynariatu pojawiają się w podwójnej formie.

Poprzez centralizację zasobu archiwów parafialnych daje się zauważyć wzrost zainteresowania historią poszczególnych parafii na tle dziejów diecezji. Archiwa parafialne w archiwum diecezjalnym stanowią bowiem istotną część w procesie przybliżania dziejów Kościoła i konfrontacji ze współczesnością.

Nieco zmodyfikowany model centralizacji archiwów parafialnych przyjęto i realizuje się w diecezji Münster. Szczegółową relację z poczynionych doświadczeń po 1950 r., a szczególnie po 1963 r., przedstawił emerytowany dyrektor Archiwum Diecezji Münster – dr Herbert Sowade⁵. Jeden z działów (referatów) zajmuje się problematyką archiwów parafialnych.

⁴ Stwierdzono tam m.in. : „Schriftgut nicht mehr besetzter Seelsorgerstellen ist an das zuständige Bistumsarchiv als Depositum abzugeben. Eine Überführung in das Amtsgäude des als Provisor eingesetzten Seelsorgers ist nicht empfehlenswert, da bei erneuten Veränderungen mehrfache Umlagerungen notwendig werden könnten.

Przejmowanie akt poprzedza wizyta w terenie oraz inwentaryzacja ogólna wraz z wykazem ksiąg. To co wymaga interwencji, konkretnie konserwacji, zostaje w możliwie krótkim terminie przygotowane do dalszej starannej opieki archiwalnej. Zwraca się przy tym uwagę na staranną kwerendę w terenie poprzez kontakt z miejscowymi bibliotekami i muzeami. Archiwalia umieszcza się i transportuje w specjalnych kartonach. Znalezione „dekanalia” nie wyodrębnia się z danego zasobu. Wymagane jest tzw. „Zwischenlagerung”, czyli magazynowanie przez pewien okres w kwarantannie w celu ochrony pozostałych zbiorów przed zanieczyszczeniami. Zaleca się mikrofilmowanie i fotografowanie (Verfilmung und Reprophotographie) części zbiorów, zasadniczo ksiąg metrykalnych, rękopisów liturgicznych i ksiąg inwentarzowych.

Regularnie przeprowadzane przez pracowników archiwum diecezjalnego wizyty w parafiach służą podniesieniu „świadomości archiwalnej”, mobilizacji do większej troski o zasób archiwalny i jego zabezpieczenie.

Diecezja Münster korzysta, oprócz centralnego archiwum diecezjalnego, czyli zasadniczego budynku wraz ze stosownym magazynem, także z dwu filii w Xantem oraz w Vechta. Ta forma koncentracji materiału archiwalnego wymaga dobrze zorganizowanej pracy archiwistów, troski o „ekologię” i „ekonomię” w tym dziedzictwie kulturowym oraz dobrych współpracowników⁶.

Inny model, tzw. decentralizacji, praktykowany jest w archidiecezji kolońskiej od przeszło czterdziestu lat. Znaczny wpływ na tę formę opieki nad archiwami parafialnymi miała niewątpliwie aktywna forma współpracy z instytucją państwową – Archivberatungsstelle Rheinland, powołaną do życia jeszcze w 1929 r. W tym czasie utworzone zostało Archiwum Historyczne Archidiecezji Kolońskiej.

Ta skoncentrowana opieka nad zasobem archiwalnym archiwów parafialnych na miejscu ma minusy i plusy, wymaga przede wszystkim znacznie więcej personelu, konfrontowanego z coraz większymi obciążeniami i wymaganiami (m.in. przez liczne badania genealogiczne) przy coraz mniejszych środkach finansowych stojących do dyspozycji.

W celu lepszej koordynacji prac w terenie opublikowano w 1982 r. „Regulamin dla korzystających z archiwum parafialnego” oraz wskazówki do brakowania akt. Zasadniczo stosuje się zasadę *In dubio pro archivo*. Do pracy w archiwach parafialnych zatrudnia się osoby obeznane z problematyką archiwalną oraz znające miejscową historię i realia terenu. Od 1985 r. propagowany jest model „archiwisty dekanalnego”. Przykładowo w dwóch dekanatach w Neuss powołano do życia specjalną grupę (4 nauczycielki po kursie archi-

⁵ H. S o w a d e, *Pfarrarchivpflege im Bistum Münster*, w: *Beiträge zum Archivwesen der katholischen Kirche in Deutschland*. Bd. 1: *Überlieferung, Sicherung und Nutzung der Pfarrarchive*, Speyer 1991, s. 48-79.

⁶ Por. D. v o n M e r v e l d t, *Betreuung von Pfarrarchiven im westfälischen und rheinischen Teil des Bistums Münster*, w: *Der Archivar* 26, 1976, H. 3, Sp. 518-528.

walnym, handlowiec, teolog po doktoracie) porządkującą archiwalia 28 parafii z wielce zadawalającym rezultatem. W ciągu czterech lat zinwentaryzowano całość zasobu.

Jednocześnie umożliwia się archiwom parafialnym w dalszym ciągu zdeponowanie zasobu w Archiwum Historycznym, podobnie jak to praktykowano w okresie międzywojennym. Od 1925 r. przejęto bowiem archiwa najstarszych parafii w Kolonii. W Archiwum Diecezjalnym znajduje się zasób 9 archiwów dekanalnych oraz 58 parafialnych. Zaledwie 17 % parafii ma odpowiednio opracowane archiwa, zatem wciąż aktualne pozostaje pytanie : kiedy wreszcie archiwa parafialne znajdą mocniejsze wsparcie?

Jedna z możliwych odpowiedzi, a zarazem koncepcja działania, to szkolenie oraz stała współpraca z seminariami duchownymi – idea propagowana przez ks. dra Maia z Ratyzbony. Dobra struktura akt w kancelarii parafialnej jest bowiem podstawą dla właściwego porządkowania aktualnego (przyszłego) archiwum parafialnego.

Archiwa parafialne – stwierdził w jednej z publikacji były dyrektor kolońskiego archiwum, prof. Toni Diederich – stanowią bowiem nie tylko problem, ale prezentują także nowe możliwości.

W diecezji Osnabrück zdecydowano się na jeszcze inne rozwiązanie. Księgi metrykalne pozostawiono w parafiach, zmikrofilmowano i tylko w tej formie się udostępnia. Archiwalia poszczególnych parafii, po szczegółowym opracowaniu i zinwentaryzowaniu, przekazuje się parafiom, natomiast w archiwum diecezjalnym pozostawia się tylko „dekanalia”.

Proponuję krótką wędrowkę po niemieckich archiwach diecezjalnych z uwzględnieniem zasobów archiwów parafialnych:

Akwizgran – z ok. 90 parafii, brak zainteresowania centralizacją;

Augsburg – z ok. 326 parafii, sporo ksiąg metrykalnych (jako depozyt); cenny jest zbiór schematyzmów diecezji niemieckich;

Bamberg – depozyt z 30 na ok. 95 parafii nieobsadzonych, archiwa dekanalne;

Berlin – obowiązuje zasada decentralizacji, także co do ksiąg metrykalnych;

Drezno-Miśnia – problemem dotąd się nie zajęto;

Eichstätt – depozyt z ok. 25 parafii;

Erfurt – obowiązuje zasada decentralizacji;

Essen – głównie dekanalne, częściowo parafialne i diecezji kolońskiej oraz Münster;

Fryburg – brak zainteresowania archiwami parafialnymi;

Fulda – znaczna część archiwaliów parafialnych w archiwum państwowym w Marburgu;

Görlitz – przyjęto zasadę decentralizacji;

- Hamburg – zdecydowano się przyjąć zasadę decentralizacji zarówno w stosunku do ksiąg metrykalnych jak i zasobu archiwalnego; dodatkowa placówka archiwalna znajduje się w Schwering;
- Hildesheim – niewiele z archiwów parafialnych, księgi metrykalne sprzed 1945 r.;
- Kolonia – oddzielnie zgromadzono archiwalia parafii kolońskich, przeszło 600 ksiąg metrykalnych z ok. 200 parafii, ponadto 20 archiwów dekanalnych;
- Limburg – zgromadzono księgi metrykalne do 1875 r., regularna opieka nad zasobem archiwalnym w terenie;
- Magdeburg – akta parafialne zostały uporządkowane w ok. 136 tomach;
- Moguncja – zasadniczo tylko z parafii zlikwidowanych;
- Monachium-Freising – w układzie alfabetycznym z wyłączeniem samego miasta Monachium – do około 1860 r., z 68 parafii głównie z regionu Freising, cenna biblioteka z czasopismami;
- Münster – dotąd ok. 450 parafii przekazało w depozyt swój zasób archiwalny sięgający po wiek trzynasty, ponadto zgromadzono ponad 2500 ksiąg metrykalnych;
- Osnabrück – głównie z nieistniejących parafii oraz dekanalne;
- Paderborn – stała opieka nad archiwami parafialnymi już od roku 1930 (Prof. Stukenberg) w ramach Archivstelle beim Generalvikariat zur Betreuung der Pfarrarchive, natomiast od 1981 r. jako stała część Archiwum Archidiecezjalnego: uporządkowane i zinwentaryzowane akta z ok. 300 parafii, ponadto księgi metrykalne sprzed 1874 r. zostały zmikrofilmowane;
- Ratyzbona – archiwalia z ok. 130 parafii bądź ośrodków duszpasterskich oraz księgi metrykalne, sporządzono szczegółowy rejestr;
- Spira – jako depozyt zasoby dekanalne oraz parafialne z ok. 80 placówek, sporo ksiąg metrykalnych (mikrofilmy, mikrofisz);
- Trewir – z najstarszych parafii Trewiru i ok. 200 parafii z terenu diecezji;
- Würzburg – dekanalne oraz z ok. 125 parafii;

Cenne praktyczne informacje na interesujący nas temat prezentują protokoły sesji roboczych 3-ciej Sekcji Stowarzyszenia Archiwistów Niemieckich odbytych w latach: 1986, 1988, 1990 oraz 1996 – *Protokolle der Sitzungen der Arbeitsgemeinschaft katholischer deutscher Kirchenarchivare* oraz przewodnik *Führer durch die Bistumsarchive der katholischen Kirche in Deutschland*, którego kolejne, trzecie wydanie jest przygotowywane. Na uwagę zasługuje także publikacja Uwe Czubatynski, *Das kirchliche Archivwesen in Deutschland* wydana w 1996 r. w Neustadt an der Aisch, jak również strony internetowe poszczególnych diecezji oraz wydziałów teologicznych.